

Slovenský národopis

37 • 1989

4

Na obálke: 1. strana: Glória Frácsová, 12 roč.: Páv. Batika, LŠU Prešov. Foto A. Mičúchová. Archív SNG Bratislava.

4. strana: Geometrizedaná výšivka na dienu čepca z Paty, okr. Galanta. Koniec 19. stor. Foto Gregor Fudala

Na príprave čísla redakčne spolupracovali S. Burlasová a M. Leščák.

Koncovky na stranách 460, 481, 504, 526, 573, 601, 609, sú detaily kresieb ľudovej umelkyne Zuzky Seleckej. Fotografie detských výtvarných prác A. Mičúchová a F. Tomík. Z archívu SNG Bratislava.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašpariková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

**TVORIVÁ AKTIVITA ČLOVEKA
ETNOGRAFICKÉ A FOLKLORISTICKÉ AS-
PEKTY BĀDANIA**

STÚDIE

Úvod (Soňa Burlasová — Milan Leščák) 461

Váross Marián: Človek ako kultúrny subjekt 465

Kováč, Tomáš: Psychologický prístup k tvorivosti 475

Burlasová, Soňa: Korene a princípy folklórnej tvorivosti a jej vývoj v súčasnosti 483

Mačák, Ivan — Martínek, Juraj — Kurfürst, Pavel — Krbaťa, Peter, — Faltan, Ľubomír — Dvorský, Andrej: Výskum tvorivých aktivít dvoch fujaristov z jednej lokality 491

Chorváthová, Ľubica. O aspektoch tvorivosti v obradoch 499

Profantová, Zuzana: Sociálna tvorivosť a príslovia 505

Gašparíková, Viera: Úsilie o umeleckú seberealizáciu v ľudovom rozprávaní 511

Beneš, Bohuslav: Inzitivní tvůrci v současnosti 519

Hlôšková, Hana: Úrovne a perspektívy tvorivosti rozprávačstva v procesoch folklorizmu 527

Danglová, Oľga: Ľudové maliarstvo na Záhorí — otázky tvorivosti 535

Paličková-Pátková, Jarmila: Interferencia profesionálneho a neprofesionálneho v kreativite ľudovej výroby a záujmovej manuálnej činnosti 545

MATERIÁLY

Kiliánová, Gabriela: Neprofesionálna písomná tvorba v dedinskom prostredí 555

Čierna, Katarína: Kultúrna a výtvarná aktivita dvoch obcí — pokus o porovnanie 567

Štefániková, Zuzana: Ľudový odev a tvorivé procesy 574

SÚČASNÍ TVORCOVIA A NOSITELIA HODNÔT ĽUDOVÝCH UMELECKÝCH TRADÍCIÍ

Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — rozprávač 577

DISKUSIA

Krekovičová, Eva: Tvorivosť, tvorba a piesňový folklórny prejav vo svetle výskumov súčasnosti 586

Robotycki, Czesław: Biografia ľudového tvorca ako umelecká pravda 596

Výťah z diskusie na konferencii o tvorivej aktivite človeka 602

ROZHLADY

Važecké betlehemy Jana Hálu (Peter Švorc) 611

Za Pavlom Stanom (Božena Filová) 616

Činnosť Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v r. 1988 (Viera Kavská) 618

Výstava „Slovenské kroje“ (Zuzana Štefániková) 622

RECENZIE A REFERÁTY

Kolektív: Horehronie (Marta Šrámková) 623

P. Stano — R. Žatko: Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901—1959 (Viera Urbancová) 624

P. Slavkovský: Roľník a jeho práca (Magda Paríková) 626

L. Droppová: Chudoba, chudoba, šak si mi moc vina... (Eva Krekovičová) 628

Нáродописný вѣстник љескословенскý (Leo Kuželа)	629
Zázrivá (Monika Kardošová)	630
V. Ferko: Láska na Slovensku (Peter Salner)	631
J. Krivohlavý: Jak si navzájem lépe porozumíme (Zuzana Profantová)	631
J. J. Fedas: Ukrajinskýj narodnyj ver- tep u doslidižňach XIX.—XX. st. (Mikuláš Mušíňka)	632
J. Hajduk-Nijakowska: Nie wszystko bajka (Hana Hlôšková)	633
E. Polák: Bunte Eier aus aller Welt (Elena Prandová)	634
E. Schmidt-Kowar: Bunte sorbische Ostereier (František Kalesný)	636
Čarivna torba (Mikuláš Mušíňka)	637

OBSAH 37. ROČNÍKA

СОДЕРЖАНИЕ

ТВОРЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА — ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ И ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

СТАТЬИ

Введение (Соња Бурласова — Ми- лан Лешчак)	461
Варосс, Мариан: Человек как куль- турный субъект	465
Ковач, Томаш: Психологический под- ход к творчеству	475
Бурласова, Соња: Корни и принци- пы фольклорного творчества и его развитие в настоящее время	483
Мачак, Иван — Маргинек, Юрай — Курфирст, Павел — Крбатя, Петер — Фалтян, Любомир — Дворски, Андрей: Исследование творческих активностей — двое фуя- ристов из одной местности	491
Хорватова, Любица: Об аспектах творчества в обрядах	499
Профантова, Зузана: Социальное творчество и пословицы	505
Гащпарикова, Вера: Стремление к художественной самореализации в народном рассказе	511
Бенеш, Богуслав: Наивные авторы в настоящее время	519
Хлошкова, Хана: Уровни и перспек- тивы творчества умения рассказчика в процессах фольклоризма	527
Данглова, Ольга: Народная живо- пись и вопросы творчества	535
Паличкова-Паткова, Ярмила:	

Интерференция профессионального и непрофессионального в творчестве кустарного производства и ручной самодельности	545
--	-----

МАТЕРИАЛЫ

Килианова, Габриела: Непрофес- сиональное письменное творчество в деревенской среде	555
Черна, Катарина: Культурная и ху- дожественная деятельность жителей двух поселков	567
Штефаникова, Зузана: Народная одежда и творческие процессы	574

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

Хлошкова, Хана: Юрай Шаффа — рассказчик	577
--	-----

ДИСКУССИЯ

Крековичова, Эва: Креативность, творчество и исполнение песни в све- те исследований современности	586
Роботычки, Чеслав: Биография на- родного творца как художественная правда	596
Из дискуссии на конференции об твор- ческой активности человека	602

ОБЗОРЫ

Вертенные рисунки на открытках Яна Халы из деревни Важец (Петер Шворц)	611
В память Павла Стана (Божена Фило- ва)	616
Деятельность Словацкого этнографичес- кого общества при САН в 1988 г. (Ве- ра Калявска)	618
Выставка «Словацкая народная одежда» (Зузана Штефаникова)	622

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 37-Й ГОД ИЗДАНИЯ

INHALT

DIE SCHÖPFERISCHE AKTIVITÄT DES MENSCHEN — ETHNOGRAPHISCHE UND FOLKLORISTISCHE ASPEKTE DER FORSCHUNG	
Einleitung (Soňa Burlasová — Mi- lan Leščák)	461

STUDIEN

Váross, Marián: Der Mensch als Kultursubjekt	465
Kováč, Tomáš: Das psychologische Herantreten an die Schaffenskraft	475
Burlasová, Soňa: Die Wurzeln und Prinzipien des Folkloreschaffens und seine Entwicklung in der Gegenwart	483
Mačák, Ivan — Martínek, Juraj — Kurfürst, Pavel, — Krbata, Peter — Faltan, Lubomír — Dvorský, Andrej: Die Erforschung der schöpferischen Aktivitäten zweier Hirtenschalmeibauer und -spieler aus einer Lokalität	491
Chorváthová, Lubica: Über die Aspekte der Schaffenskraft in den Zeremonien	499
Profantová, Zuzana: Die soziale Schaffenskraft und die Sprichwörter	505
Gašparíková, Viera: Das Streben nach künstlerischer Selbstrealisierung im volkstümlichen Erzählen	511
Beneš, Bohuslav: Die naiven Autoren in der Gegenwart	519
Hlôšková, Hana: Die Ebenen und Perspektiven der Kreativität des Erzählens im Prozess des Folklorismus	527
Danglová, Olga: Die volkstümliche Malerei und Fragen der Schaffenskraft	535
Paličková-Patková, Jarmila: Die Interferenz des Professionellen und Nichtprofessionellen in der Kreativität der Volkskunstproduktion und im Leischaffen	545

MATERIALIEN

Kiliánová, Gabriela: Das nichtprofessionelle schriftliche Schaffen in der dörflichen Umwelt	555
Čierna, Katarína: Die kulturelle und bildende Aktivität der Einwohner zweier Gemeinden	567
Štefániková, Zuzana: Die volkstümliche Kleidung und die schöpferischen Prozessen	574

DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES

Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — der Erzähler	577
--	-----

DISKUSSION

Krekovičová, Eva: Die Schaffenskraft, das Schaffen und die Liedäuserung im Lichte der gegenwärtigen Forschung	586
Robotycki, Czesław: Die Biografie des volkstümlichen Schöpfers als künstlerische Wahrheit	596
Aus der Diskussion über die schöpferische Aktivität des Menschen	602

RUNDSCHAU

Ján Hálas Weihnachtskrippe von Važec (Peter Švorc)	611
Pavol Stano ist gestorben (Božena Fillová)	616
Die Tätigkeit der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei Slowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1988 (Viera Kalavská)	618
Die Ausstellung „Die slowakische Volkstrachten“ (Zuzana Štefániková)	622

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

INHALT DES 37. JAHRGANGES

CONTENTS

MAN'S CREATIVE ACTIVITY — ASPECTS OF ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE RESEARCH

ARTICLES

Introduction (Soňa Burlasová — Milan Leščák)	461
Váross, Marián: Man as a Subject of Culture	465
Kováč, Tomáš: Psychological Attitude to the Creativity	475
Burlasová, Soňa: Roots and Principles of Folklore Creativity and its Contemporary Development	483
Mačák, Ivan — Martínek, Juraj — Kurfürst, Pavel — Krbata, Peter — Faltan, Lubomír — Dvorský, Andrej: The Research of Creative Activity of two fuyara-players from the same village	491
Chorváthová, Lubica: On Creativity Aspects in Rites	499
Profantová, Zuzana: The Social Creativity and the Proverbs	505

Gašparíková, Viera: The Artistic Self-realization Efforts in Folk Narrative	511	Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — the Folk Narrator	577
Beneš, Bohuslav: The Naive Creators of Today	519	DISCUSSION	
Hlôšková, Hana: The Creativity Levels and Perspectives in the Folklorism Process	527	Krekovičová, Eva: The Creativeness, Creation and the Folk Song Manifestations in the Light of the Research of Contemporaneity	586
Danglová, Olga: The Folk Painting in the Záhorie Region: Questions of Creativity	535	Robotycki, Czesław: The Folk Creator's Biographies as Artistic True	596
Paličková-Pátková, Jarmila: Interference of Professional and Non-professional Principles in the Creativity of the Folk Production and Leisure Manual Activities	545	An Abstract from the Discussion on the Conference on Man's Creative Activity	602
MATERIALS		REVIEWS	
Kiliánová, Gabriela: The Non-professional Literary Creation in Village Milieu	555	Švorc, Peter.: The Jan Hála's Christmas Nativity Play Drawings of Važec	611
Čierna, Katarína: The Cultural and Artistic Activities of two Villages: an Essay of Comparison	567	In Memoriam Pavol Stano (Božena Filová)	616
Štefániková, Zuzana: The Folk Garment and the Creative Process	574	Activity of Slovak Ethnography Association of the SAV in the 1988 year (Viera Kalauská)	618
THE CONTEMPORARY CREATORS AND THE TRADITIONAL FOLK ART VALUES BEARERS		Exposition "Slovak Folk Garments" (Zuzana Štefániková)	622
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	
		CONTENT OF THE 37th VOLUME	

O ASPEKTOCH TVORIVOSTI V OBRADOCH

LUBICA CHORVÁTHOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Pri zamýšľaní sa nad tvorivosťou v ľudovej kultúre a jej prejavoch vo sfére ľudového umenia (popri jednotlivých žánroch slovesnosti, hudbe, speve, tanci a výtvarnom prejave) zákonite musíme dospieť aj k otázke, ako sa tvorivosť prejavuje v tých oblastiach ľudovej kultúry, ktoré nespádajú do domény umeleckej tvorby. V zajatí istých schém myslenia si dosť neuvedomujeme alebo sa to neusilujeme zdôrazniť, že ľudská tvorivosť sa prejavuje nielen v takých oblastiach, akými sú umenie a veda. Tvorivosť je totiž nevyhnutnou súčasťou každodenného kultúrotvorného procesu, ktorý podmieňoval vývin človeka a jeho kultúry od najstarších čias po dnešok. Preto si zaslúži pozornosť nielen štúdium jej najvypuklejších stránok (veda, umenie, technika, politika a iné), ale aj jej odvrátených stránok.

Pritom mám na mysli nielen procesy, ktorých produktom sú také materiálne výtvary ako pracovné či výrobné nástroje, prostriedky transportu, činnosti spojené so získavaním potravín, surovín a s ich spracovaním, ďalej procesy ľudových remeselných výrobných postupov, materiálne výtvary ako obydlie a iné stavby, zariadenie interiéru, odev atď. Je v nich azda menej dômyslu, originálnych riešení (o ktorých sa nikdy nedozvieme, kto bol ich autorom) či

priamo úplne nových výtvorov, na ktoré sa, podobne ako na výtvary umeleckej či vedeckej činnosti, vzťahuje kategória tvorivosti?

Za oblasť uplatňovania tvorivosti v priamom zmysle treba pokladať aj utváranie systému spoločenského zriadenia, spoločenských a rodinných vzťahov, celú obradovú kultúru. Uplatnenie predpokladov tvorivosti ľudových vrstiev sa prejavuje v oblasti ľudového liečenia, vedomostí, predstáv ľudu, jeho viery a praktík. Pritom však si treba uvedomiť, že prejavy tvorivosti boli i budú v každej z vymenovaných oblastí nevyhnutne špecifické. Zároveň treba konštatovať, že popri štúdiu ich systematiky, typológie, sémantiky, štruktúry, funkcií atď. práve prejavom tvorivosti v nich venovala naša veda len minimálnu pozornosť, napriek faktu, že aj pri svojej špecifickosti sú evidentné a bez nich by nebol možný vývin ľudskej kultúry ako takej.

Podobná situácia však zďaleka nie je príznačná len pre slovenskú národopisnú vedu, takže sa nám oprávnene natiska otázka o správnosti takéhoto nastolenia problému: Má zmysel hovoriť o tvorivosti v obradovej kultúre? Ak áno, čo možno pokladať za jej prejavy a v čom spočívajú jej špecifické mechanizmy? Pripomínam, že v tomto štádiu

skúmania problému môže ísť len o pracovné nastolenie problému, na ktorého naliehavosť by som však rada upozornila. Veď ak je celkom oprávnené hovoriť o tvorivosti v oblasti uplatňovania estetických nárokov na tvorbu, je azda niečím neodôvodneným zaoberať sa ňou aj v oblasti produkcie materiálnych a duchovných výtvorov? Bol azda vynález kola, pluhu, spôsobu orientácie podľa hviezd, lovenia zvere, spracovania a získavania určitých surovín a pod. aktom menej tvorivým ako pri iných porovnateľných výtvoroch či spôsoboch práce, ktorým tvorivosť vonkoncom neupierame? Je napr. mytologické myslenie menej tvorivé ako racionálno-logické, aj keď sú medzi nimi kvalitatívne rozdiely (prítom ich biochemická podstata je rovnaká)?

Ide prítom o všetky súčasti kultúry a tradície, či sú to už formy predmetnej činnosti alebo vedomosti, ktoré sa vryli do buniek mozgu, mravy, obyčaje, právne normy atď., pretože každá myšlienka, aby sa mohla stať prístupnou vedomiu iných ľudí, musí sa objektívizovať, materializovať.¹ Takáto objektívizácia, keďže je vždy spojená s myslením (v kombinácii s rečou, písmom, zhotovovaním materiálnych výtvorov atď.) sa nemôže zaobiť bez tvorivého prístupu, akokoľvek sa odohráva v sfére prísne reglementovanej tradíciami, v oblasti inštrumentálnych, normatívnych, signifikačných (technických) funkcií kultúry.²

Keďže etnografická literatúra na túto tému je zatiaľ skromná, miestami sa oprieme o vlastné úvahy, aby sme tak dospeli k presnejšiemu nastoleniu otázky.

Kým problémy kultúry, tradície a jej odovzdávania a preberania sú aj v slovenskej etnografickej literatúre spracované pomerne dobre,³ v zaujatí len estetickou kategóriou v procese tvorivosti treba, ako v našej, tak i v zahraničnej vede vidieť istú jednostrannosť.⁴ Vyplý-

va to z faktu že tvorivosť vo všetkých svojich podobách patrí medzi tie vrodené ontogenetické vlastnosti, ktoré sú potrebné nielen na prežitie, ale aj na ďalšie odovzdávanie a rozvíjanie kultúry. I sám mechanizmus odovzdávania a preberania tradičných modelov kultúry musí mať nevyhnutne tvorivý charakter, pričom nemôže ísť o typ tvorivosti kvalitatívne odlišný od tvorivosti vo vede či umení (či už ide o umenie ľudové alebo vysoké). Tvorivosť procesu socializácie jedinca, spojeného so selektívnym odovzdávaním a preberaním prvkov kultúry (o.i. aj stereotypov, ku ktorým pričleňujeme aj všetky obrady), je závislý od stupňa ritualizácie kultúry: čím je vyššia vývojová etapa daného spoločenstva, tým viac silnie v procese transmisie transformácia tradície a zväčšuje sa priestor na uplatňovanie nových prvkov a opačne, tým je tento proces tvorivejší.⁵ Z toho vysvitá, že obsah pojmu kultúra nemožno chápať ako ustrnutý systém, ale v kolerácii s konkrétnou etapou historicko-spoločenského vývinu etnokultúrnej society.⁶

Obyčaje sa považujú za jednu z najstabilnejších zložiek kultúry, existujúcou kontinuálne od vrcholného paleolitu vo všetkých doteraz známych etnických spoločenstvách.⁷ Avšak, pri všetkej ich stabilnosti — dodávajúcej nositeľom pocit istoty, správnosti, zbavujúcej možnosti výsmechu, neporozumenia a odsúdenia, nevyhnutnosti podrobovať logickej analýze jednotlivé momenty správania⁸ nás musí zarážať ich variabilita nielen v akejkolvek diachrónii, ale aj v jedinom úzkom synchronickom priereze, takže možno konštatovať, že popri stabilnosti je ich základnou vlastnosťou variabilita, teda premenlivosť.

V tomto napohľad paradoxnom konštatovaní sa zračí dialektická súvzťažnosť, jednota pretržitosti a nepretržitosti, kde jedna kvalita plynulo prechádza v druhú, pričom obidve sú vo vzájomnom vzťahu napätia. Možno tvrdiť, že

ide o opačné póly základnej vlastnosti existencie kultúry vôbec. V akom vzťahu sa má variabilnosť/stabilnosť ku tvorivosti pokúsím sa v skratke načrtnúť ďalej.

Téza, že príroda tvorí a tvorivosť je nevyhnutnou podmienkou vývoja všetkých foriem pohybu hmoty, vychádza z predstavy materiálnej jednoty sveta a dialektických vzťahov, existujúcich v prírodných procesoch. S novými formami pohybu hmoty sa menia aj formy tvorivosti. Vzájomne reaktívny vzťah organizmov v prírode medzi sebou a ich schopnosť prispôbiť sa zákonom a dejom neživej prírody, zámerné a totálne menenie prírody, vytváranie druhej prírody, techniky i kvalitatívne odlišných druhov organizmov, to všetko nesie tvorivý aspekt.⁹ Zdokonaľovať sa musí každý živý druh, aby sa udržal. Medzi prírodným a ľudským tvorením nie je len historická nadväznosť, ale aj štruktúrny a principiálny rozdiel: ľudská tvorba je zámerná a jej produktom i zdrojom je rovnako výkyv v rovnováhe ako rovnováha sama, pričom vznik idey zmeny môže byť spontánny, teda sprostredkované závislý na podnetoch a potrebách.¹⁰ Pritom variabilita, taká podstatná v existencii kultúry, teda aj obyčajov, sa v psychológii pokladá za jednu zo základných súčastí tvorivosti, avšak ako zvláštna kategória nie je v psychológii prepracovaná.¹¹

Podobná situácia je aj v etnografii i folkloristike, kde pojem variant, variácia, variačný proces nemá jednoznačne definovanú podobu. Miera nejasnosti pojmu však zodpovedá podstate procesu variačnosti, v rozličnej miere prítomného a s rozličnou intenzitou prebiehajúceho vo všetkých zložkách ľudovej kultúry, takže ho vo významnej miere môžeme stotožniť s procesom zmien týchto zložiek.¹² Tento je podmienený procesom spoločensko-ekonomických zmien, ale aj individuálnymi postojmi a existenciou kolektívnych noriem, brá-

niacich premene obyčajov.

Moment variačnosti pritom, podľa E. S. Markariana, priamo vyplýva z adaptačno-adaptujúceho mechanizmu kultúry, chápanej ako určitý spôsob činnosti človeka.¹³ Existencia stereotypov súvisí s pravidelnou opakovateľnosťou tých istých typických situácií a tých istých potrieb. V tomto zmysle sa rozličné typy spoločnosti líšia súborom typických situácií a im zodpovedajúcich súborov stereotypov, ktorými je prípustné ich riešiť, charakterom týchto stereotypov a typom ich vzájomných súvislostí.¹⁴

Podľa K. V. Čistova sa spoločnosti ďalej podľa štádia vývoja líšia určitým typom vzťahu stereotypizovaných a nestereotypizovaných foriem činností, mechanizmom ich vzájomného vzťahu, tempom a spôsobmi obnovy stereotypov i kanálmi šírenia. Prísny systém stereotypov však neznamenal len absolútnu zhodu reprodukováných sociálnych inštitúcií, vecí, obradov, folklórnych textov, melódií atď., pretože poskytoval istú voľnosť v realizácii jedného a toho istého stereotypu. Reprodukcie tých istých foriem ľudovej kultúry sa teda navzájom prejavovali nie ako kópie, ale ako varianty. Stereotypy pôsobili zároveň stabilizujúco i pružne, pretože boli schopné adaptovať sa síce v typických, ale predsa len menlivých situáciách.¹⁵ Z toho vyplýva, že variabilnosť je nielen vlastnosťou, ale priamo podmienkou existencie tradície.

Signifikantným spôsobom variabilnosť ovplyvňovala frekvencia reprodukcie jednotlivých zložiek ľudovej kultúry (čím boli intervaly reprodukcie kratšie, tým intenzívnejší bol proces variovania), ale aj spôsob materializácie. V časových intervaloch medzi aktami predvádzania obradu tento synkretický útvar neexistoval a každý raz sa reprodukoval podľa určitých pravidiel v súhlase s určitými stereotypizovanými predstavami a normami.¹⁶ Najdôležitejším determinujúcim faktorom je však

dynamika funkcií obradu, z ktorých každá zvlášť i posun v ich hierarchii alebo ich kontaminácii je schopná vyvolať značnú premenlivosť obradu.¹⁷ Neslobodno pritom zabúdať, že výrazným spôsobom proces variovania musia ovplyvňovať aj faktory pamäti a reprodukcie, fungovanie obradu v synkretickom spojení s piesňou, dramatickými prvkami, viazanosti k situácii — príležitosti reprodukcie, mimotextové súvislosti, stabilizujúce, alebo práve naopak meniace text. Variabilnosť zvyšuje aj komunikatívnosť procesu realizácie obradu a môže ju podnietiť ktorýkoľvek z troch komponentov: a) subjekt komunikácie (expedient), b) verbálny čiže obradový text (v zmysle semiotickom), c) mediátor komunikácie alebo recipient, ktorý sa pri nasledujúcom akte reprodukcie mení na expedienta.¹⁸

Na neposlednom mieste treba ešte uviesť vzťah variačnosti a ritualizácie obradu/textu. Kým v ranom štádiu vývinu spoločnosti a kultúry je pri nerozvinutých výrobných silách a vzťahoch stupeň ritualizácie vysoký, vtedy variačnosť — ako podmienka existencie tradície — pripúšťa iba nepatrné odchýlky, nepodstatne meniace zmysel obradu. V neskoršom vývinovom priebehu, ďalším členením pôvodne nerozčleneného spoločenského vedomia nastáva zmena v obsahu obradu narastaním iných ako sakrálnych zložiek, ktoré v prvých štádiách zastupujú alebo neoddeliteľne spolupôsobia s právnymi, spoločenskými a inými zložkami (funkciami) obradu. Pre nedostatok miesta i nerozpracovanosť problematiky je nemožné zachytiť celý materiál obradovej kultúry a dynamiku modelu jednotlivých súčastí obradovej kultúry v jednej lokalite a preskúmať ho z hľadiska tvorivosti. Možno sa len domnievať, že ak uplatníme spohľadlivý spôsob opisu obyčajov (podmieneny štandardizáciou, členením štruktúrnych elementov, pasportizáciou údajov o obyčaji i jeho nositeľoch) a po-

dari sa nám ho rozčleniť na minimálne významové jednotky, dostaneme porovnateľný materiál, usporiadateľný do paradigmatických tried a syntagmatických skupín, na ktorom možno v priestore a čase ukázať *prvky tvorivosti obyčajov, prejavujúce sa predovšetkým ako variabilita rozličného typu*. Predpokladáme, že pri taktomto skúmaní vyžadujúcom aj presnejší zápis v teréne (taký máme doteraz len v ojedinelých prípadoch), by nám plastickejšie vystúpili odlišné vlastnosti obyčajov jednotlivých cyklov, ich vývinové tendencie v čase a priestore. Pravdepodobne by ako väčší priestor pre tvorivosť vystúpili obrady svadobného cyklu a pri narodení, v ktorých sa pociťuje najväčšia tendencia k zmene významu a funkcie pri nezmenenej vonkajšej forme a ako menší priestor pre tvorivosť by vystúpili obrady pohrebné, ešte stále podliehajúce ritualizácii.

Obyčaje výročné by pravdepodobne vynikli ako najmenej jednoliaty celok, ich rozkolisanosť by pravdepodobne presne zodpovedala ich produktívnosti a vývojaschopnosti. Časť z nich, napr. vianočné, fašiangové a veľkonočné by ako v diachrónii, tak aj v synchronii ukázala značnú dynamiku, zmenu funkcií (prevažne na reprezentatívnu a zábavnú), iné by, zrejme väzbou na poverový (ideologický) substrát, ktorého opodstatnenie mizne a na meniaci sa spôsob práce, vykázali tendenciu k prudkým zmenám, vedúcim až k ich zániku.

Vypracovať metodológiu a metodiku etnografického skúmania tvorivosti obyčajov je úlohou, ktorá ešte len stojí pred nami. Napriek jej zložitosti sa oddá na ňu odhodlať, pretože nám ukáže biele miesta v našom doterajšom výskume a pomôže uplatniť celý rad nových aspektov z arzenálu psychológie, umožňujúcich ďalšie spresnenie vedomostí nielen o obradovej kultúre, ale o psychologických aspektoch ľudovej kultúry vôbec.

ПОЗНАМКИ

- 1 ČEBOKSAROV, N. N. — ČEBOKSAROVA, I. A.: Narody, rasy, kultury. Moskva 1971, s. 165.
- 2 BROMLEJ, J. V.: Etnos a etnografia. Bratislava 1980, s. 62; MARKARIAN, E. S.: Očerki teorii kultury. Jerevan 1969, s. 85.
- 3 Venovalo sa im pomerne veľa pozornosti v rámci úloh ŠPZV, o čom svedčí realizácia viacerých vedeckých konferencií, ktorých výsledky sa publikovali v časopise Slovenský národopis v r. 1982, 1983 a 1986 a v Národopisných informáciách č. 2, 1984.
- 4 Potvrdila to svojim programom aj konferencia a diskusia, zameraná len na problémy folklórnej tvorivosti a tvorby.
- 5 HORVÁTHOVÁ, E.: K perspektívam interdisciplinárnej spolupráce etnografie a archeológie. Slov. Národop. 1977, č. 4, s. 555; PRANDA, A.: Základné činitele procesu prenášania etnokultúrnych tradícií. Slov. Národop. 31, 1983, č. 3—4, s. 501.
- 6 MARKARIAN, E. S.: c.d., s. 117.
- 7 TOKAREV, S. A.: Rannije formy religii. Moskva 1964.
- 8 LEVKOVIČ, V. P.: Obyčaji, obriady i ich roľ v soveršenstvovanii semejnych otnošenij. In: Socialnyje issledovanija 4, Moskva 1970, s. 119; GOFMAN, A. V. — LEVKOVIČ, V. P.: Obyčaj kak forma socialnoj regulacii. Sov. Etnogr. 1973, č. 1, s. 22.
- 9 HLAVSA, J.: Psychologické základy teorie tvorby. Praha 1985, s. 134.
- 10 Tamtiež, s. 136.
- 11 Tamtiež, s. 66. Pre zaujímavosť uvádzam, že v ďalšom sa variácia pokladá za podmienku vzniku novej generácie a na koniec novej koncepcie výrobkov (s. 84); za dôležitý faktor v situačných vzťahoch (s. 110—111); v kritických momentoch problémovej situácie (s. 220) apod.
- 12 Toto vyplýva aj z latinského významu slova varietas, f. — pestrosť, rozličnosť, ale aj nestálosť, vrtkavosť.
- 13 MARKARIAN, E. S.: tamtiež.
- 14 ČISTOV, K. V.: Tradicija i variativnosť. Sov. Etnogr., roč. 1983, č. 2, s. 15.
- 15 Tamtiež, s. 16.
- 16 Tamtiež, s. 19.
- 17 Otázkami funkcií obyčajov a obradov sa tu pre nedostatok miesta nemôžeme zaoberať, hoci si zasluhujú zvláštnu pozornosť. Pozri JAKUBÍKOVÁ, K.: Teoretické východiská ku štúdiu obyčajov. Slov. Národop. 28, 1980, s. 612—621. Tam aj základná literatúra.
- 18 ČISTOV, K. V.: Špecifikum folklóru vo svetle teórie informácie. Slov. Národop. 20, 1972, s. 345—360.

ОБ АСПЕКТАХ ТВОРЧЕСТВА В ОБРЯДАХ

Резюме

Тема творчества в народной культуре часто совсем неправильно ограничивается только на проблемы народного словесного, музыкального исполнения, выражения средствами танца и изобразительного (художественно-эстетического) искусства. Притом творчество является неизбежной составной частью всего культурообразовательного процесса, обуславливающего развитие человека и его культуры с древнейших времен. Изучение творчества таким образом обосновано также во всех остальных областях народной культуры. Выражение творчества в каждой из областей народной культуры специфично, и требует особого методического и методологического подхода исследователей.

Несмотря на то, что народные бряды счи-

таем одной из наиболее стабильных составных частей культуры, можно говорить об их креативности, которая проявляется прежде всего их вариабельностью, которая в психологии считается признаком креативности. Притом момент вариабельности исходит из адаптационно-адаптирующего механизма культуры, которому своей гибкостью подчиняются также стереотипы. На вариабельность обычаев и обрядов оказывала влияние также частота их воспроизведения и способ их материализации. Наиболее важными факторами, определяющими вариабельность, следует считать динамику функций обряда, также как и коммуникативность процесса его осуществления, и не в последнюю очередь степень ритуализации в них.

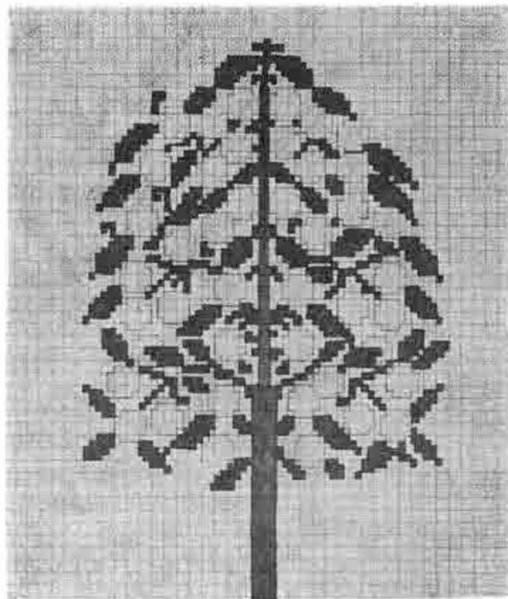
ÜBER DIE ASPEKTE DER SCHAFFENSKRAFT IN DEN ZEREMONIEN

Zusammenfassung

Das Thema der Schaffenskraft in der Volkskultur wird oft unrichtig nur auf Probleme der volkstümlichen literarischen, musikalischen, tänzerischen und bildnerischen (künstlerisch-ästhetischen) Äußerungen beschränkt. Das Schaffen ist jedoch ein unerläßlicher Bestandteil des gesamten kulturschaffenden Prozesses, der die Entwicklung des Menschen und seiner Kultur von den frühesten Zeiten an bedingt. Die Erforschung der Schaffenskraft ist deshalb auch in allen übrigen Bereichen der Volkskultur begründet. Die Äußerungen der Schaffenskraft sind jedoch in jeden Bereich der Volkskultur spezifisch und erfordern ein besonderes methodisches und methodologisches Verfahren des Forschers.

Trotz der Tatsache, daß die volkstümlichen Zeremonien für eine der ältesten Komponen-

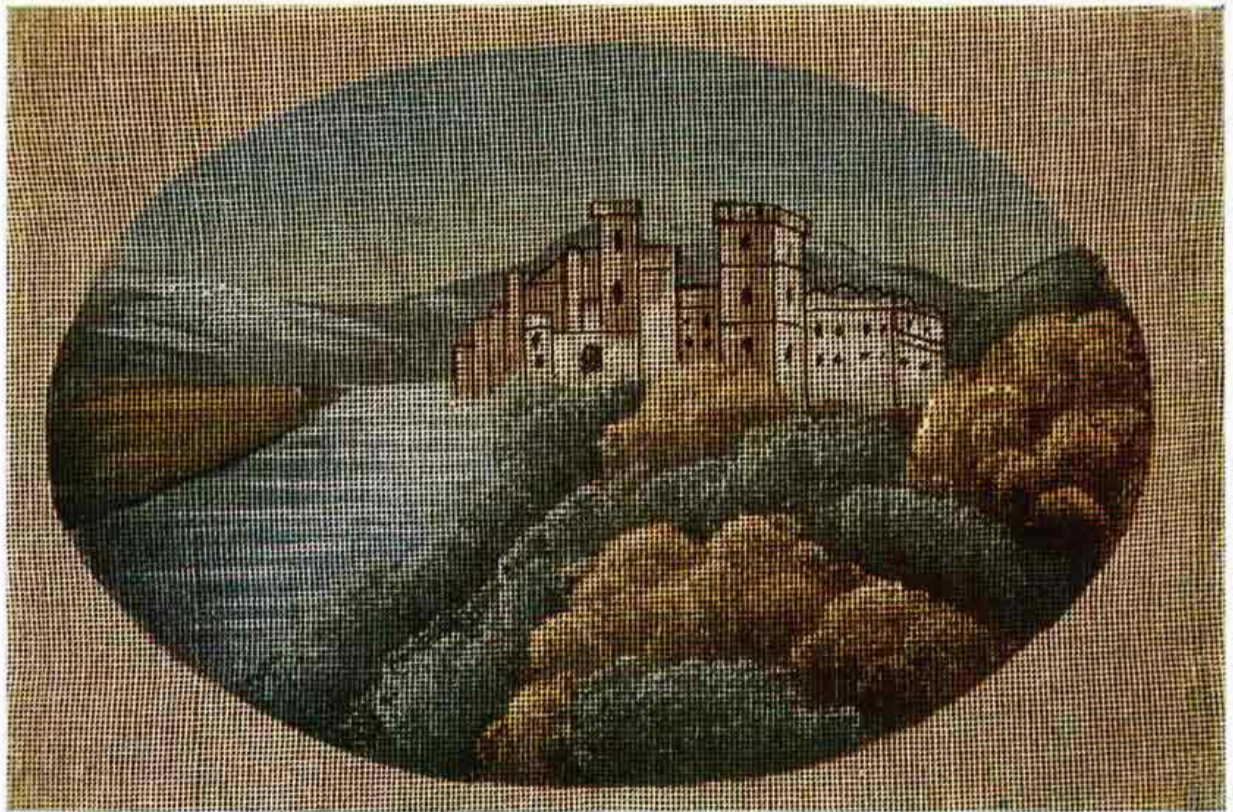
ten der Kultur gelten, kann man von ihrer Schaffenskraft sprechen, die sich vor allem in ihrer Variabilität manifestiert. Das wird in der Psychologie als Kennzeichen der Schöpferkraft betrachtet. Das Moment der Variabilität entspringt dabei aus dem Adaptations- und Adaptierungsmechanismus der Kultur, dem sich durch ihre Elastizität auch die Stereotypen unterordnen. Die Variabilität der Bräuche und Zeremonien wird auch von der Frequenz ihrer Reproduktion und von der Art ihrer Materialisierung beeinflusst. Als die wichtigsten Faktoren, die die Variativität determinieren, muß man die Dynamik der Funktionen der Zeremonie betrachten, aber auch die Kommunikativität des Prozesses ihrer Realisierung und nicht zuletzt auch den Grad der Ritualisierung in ihnen.

Jean Eve: Krajina. Olej, Francúzsko. Z archívu Kabinetu NVT pri SNG Bratislava

Predloha ku gobelínu, pravdepodobne rakúskej alebo nemeckej proveniencie, znázorňuje ostrov Lokrum, obľúbené letovisko cisárovnjej Charloty. Kúpená v Bratislave v 30. rokoch. Gobelínovou technikou, zvlášť pri dostatočne jemnom prevedení sa dali docieľiť takmer maliarske efekty — prechody svetla a tieňa, kolorovaná perspektíva, takže sa dali dobre využiť pri reprodukovani prírodných scenérií. Foto H. Bakaljarová 1988.

◀▲ Jozef Lackovič: *Vinobranie v starej Bratislave*. Olej, 1985. SNG, Bratislava, i.č. N 575. Foto Š. Bačiaková

◀▼ Jan Šafránek: *Druhé nástupište*. Olej, 1971. SNG Bratislava, i.č. N 442. Foto A. Mičúchová. Na rozdiel od záhoráckych maliieb insitní tvorcovia zaplňajú zobrazované prostredie figurálnymi motívami, ktoré vyžadujú vyšší stupeň výtvornej zručnosti. V ich dielach sa odráža individuálne videnie stvárňovanej skutočnosti a osobitosť ich sveta predstáv.

Umiestnenie nástennej maľby v podbráni domu. Láb, okr. Bratislava-vidiek.
Maľovala H. Sirotová r. 1973. Foto H. Bakaljarová 1988

Nástenná maľba z podbránia domu. Maľoval F. Solarík r. 1972. Letničie, okr. Senica. Rozšírený motív vodného mlyna s dekoratívnymi mutáciami vegetácie, stromov, kvetov a pomerne zriedkavou figurálnou štafážou. Autor narába s predlohou voľnejšie, hravejšie, zreteľnejší je jeho príklon k naivnej polohe maľby. Foto O. Danglová 1974

Maľba na skle na vstupnej bráne domu. Prietržka, okr. Senica. Maľoval Š. Búrsky 1971. Zobrazenie krajiny s motívom zrúcaniny hradu. Obráz vznikol kombináciou viacerých predlôh, architektonické motívy sú takmer vplepené do pôvodnej predlohy krajiny a narúšajú perspektívny záber. Foto O. Danglová 1974

Maľba na skle na vstupnej bráne do domu. Radimovka, okr. Senica, Maľoval Š. Búrsky r. 1970. Zobrazenie raritných architektonických prvkov v krajine. Autor variuje s podobnými prvkami ako na predchádzajúcom obrázku. Foto O. Danglová 1974

Nástenná maľba v podbrání domu. Láb, okr. Bratislava-viediek. Maľovala H. Sirotová r. 1965. Ponáška na Bojnický zámok inšpirovaná pohľadnicou. Foto O. Danglová 1976

Nástenná maľba z podbránia domu. Unín, okr. Senica. Na obraze sa znova v centre námetu ocitá malebná dedinská osada. Kompozičným prvkom obrazu je kľukatá línia potoka, ktorá dotvára ilúziu priestoru. Foto O. Danglová 1974

Nástenná maľba z podbránia domu. Radošovce, okr. Senica. Neznámy autor, maľba pochádza zo 60. rokov 20. stor. Obraz stvárňuje poľovnícky námet, inšpirovaný zrejme niektorou z početných litografických zobrazení loveckých. Foto O. Danglová 1974

Michal Božoň: Kópia podľa obrazu J. Hálu. Važec. Foto K. Čierna. Estetický ideál tvorby Jana Hálu ako výsledok preniknutia jeho diela do vkusovej konvencie obyvateľov Važca sa objavuje v amatérskej maľbe miestnych výrobcov, ktorí zhotovujú kópie Hálových diel na plátne a dreve. Sú iba zdanlivo esteticky hodnotné, kolektív si ich vysleduje.

Súčasná tkaná a vyšivaná ornametálna výzdoba na obrusoch a obradových ručníkoch vo Važci, okr. Lipt. Mikuláš. Foto K. Čierna

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 37, 1989, číslo 4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1989

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 37, 1989 № 4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лени-
ново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 37, 1989, Nr. 4 Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 37, 1989, No. 4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 37, 1989, No. 4

Paraît quatre fois par an. Editions de
VEDA, maison d'édition de l'Académie
slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index 49 616
Cena Kčs 20,-